

Kęstutis Gudmantas

LIETUVIU KILMĖS
IŠ ROMĖNU TEORIJOS GENEZĖ
IR ANKSTYVOSIOS LIETUVOS
VARDO ETIMOLOGIJOS

Lietuvių kilmės iš romėnų teorija yra viena tų „auksinių“ istoriografijos temų, kurios tyrinėtojų dėmesio stoka skustis negalėtų. Šiame straipsnyje ketiname susitelkti ties keletu menkiausiai ištirtų aspektų: apžvelgti minėtos teorijos genezę nuo jos ištakų iki Lietuvos metraščių ir drauge aptarti šiuos kilmės aiškinimus neišvengiamai lydėjusį etimologijų kūrimą.

Pagal nuo Antikos nusistovėjusį kanoną apibūdinant etnosą buvo du privalomi elementai: 1) derėjo nurodyti etnosą kilmę, pasakyti, iš kur buvo ateita (nes dažniausiai kalbėta apie migraciją), 2) privalu buvo pateikti etnosą/šalies pavadinimo etimologiją. Tokie aprašymai (lot. *origo gentis*) nebuvo savarankiškas žanras: jie buvo sudėtinė epinių, etnografinių, istoriografijos, biografistikos veikalų ir net dokumentų dalis¹. Šie aprašymai neretai rėmėsi folkloru; be jo, Viduramžiais, be abejo, dar būta antikinės ir biblijinės literatūros tradicijų sampynos. O ir anksčiau minėtą folklorinę tradiciją stengtasi „sukultūrinti“ neretai pirmenybę suteikiant ką tik nurodytosioms.

Reikia pasakyti, kad etimologijų kūrimas buvo viena proto pasijų Viduramžiais, nes vardui ir jo prasmės (ar prasmių) aiškinimui teikta ypatinga reikšmė; jis galėjo vardo turėtoją nepriklausomai nuo to, ar tai buvo asmuo, ar valstybė, ar miestas, iškelti arba atvirkščiai, suniekinėti, neimant domėn jau dvasinės interpretacijos. Šioje srityje demonstruotas ištis nemenkas išradingumas, tik dažniausiai jis nebuvo mokslinis šiandienos prasme. Vienas didžiausių autoritetų ir apskritai parankinių knygų tais klausimais buvo Izidorius Seviliečio *Etimologijos*².

¹ Herwig Wolfram, „*Origo gentis*“, in: *Historia, pamięć, pišmo*: Studia z dziejów tradycji historycznej i historiografii, wydał Edward Potkowski, Warszawa: Instytut Informacji i Studiów Bibliologicznych UW, 2002, p. 7.

² Antai Laurencijus Blumenau Prūsijos vardą kildino iš Bitinijos karaliaus Prūsijo, pasiremdamas būtent Seviliečio autoritetu. Šią Vokiečių ordino kronikininko mintį vėliau

Kiek tokie užsiėmimai buvo paplitę, rodo Voraginiečio *Aukso legenda*, kurioje pasakojimai apie šventuosius pradedami jų vardų interpretacijomis, ir apskritai patys įvairiausi tekstai, kaip antai, išlikusios Krokuvos universiteto profesorių kalbos, kuriose esama tikrų onomasitikos „perliukų“³. Renesanso epochoje šie metodai buvo kritikuojami kaip nemokšiški, tačiau drauge ir ginami kaip kultūriškai prasmingi⁴.

Migracinės teorijos savo ruožtu reikalautų platesnio aptarimo. Čia apsiribosime bendro pobūdžio pastebėjimu, kad daugeliu atvejų jose regime dviejų mitų lydinį: trojėniškojo ir žydų tautos egzodo; apie 1500 m. itin išpopuliarėjo romėniškosios kilmės teorijos⁵.

Po šio nedidelio teorinio ekskurso pereikime prie pačios genezės.

I. NUO VYTAUTO IKI DLUGOŠO

1. NUO VYTAUTO IKI OSTROROGO. MAGISTRO VINCEN TO KRONIKOS INTERPRETACIJOS

Kartais nurodoma, esą lietuvių kilmės iš romėnų teorija užgimusi XIV–XV a. sąvartoje, nes jauna imperija ieškojo savos ideologijos⁶. Aleksandro Brücknerio nuomone, jos autoriumi galėjęs būti lietuvių didi-

išplėtos Jonas Dluogošas, žr.: *Scriptores rerum Prussicarum: die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, herausgegeben von Theodor Hirsch, Max Töppen und Ernst Strehlke, Bd. 4, Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1870, p. 45; *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Liber I et II, [editionem curavit et introductionem scripsit I. Dąbrowski, textum recensuit atque praefatione instruxit V. Semkowicz-Zaremba], Varsaviae: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964, p. 216 (toliau – *Annales*).

³ Maria Kowalczyk, *Krakomskie motwy uniwersyteckie z pierwszej połowy XV w.*, Wrocław [i in.], 1970, p. 76 ir toliau.

⁴ Plg. Bernard Guenée, *История и историческая культура средневекового Запада*, перевод с французского Е.В. Баевской и Э.М. Береговской, Москва: Языки славянской культуры, 2002, p. 212–220, 230–232.

⁵ Plačiau žr. mūsų straipsnyje „Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjų prototipai: Romėnai“, in: *Literatūra*, 2003, E-1, <http://www.literatura.lt>

⁶ Juozo Tumelio nuomonė, išdėstyta jo nuolatinėje „Gyvosios atminties“ skiltyje *Laisvosios Europos* radijuje 2000 V 28. Ankstesniu šio autoriaus teigimu, „kai kurie LDK politinio ir kultūrinio gyvenimo faktai bei aplinkybės rodytų“, kad tuo metu ėmė formuotis teorijos užuomazgos. – J. Tumelis, „Pilypo Kalimacho žinios apie lietuvių kilmę“, in: *Lietuvos istorijos metraštinis*: 1985 metai, 1986, p. 97. Panašiai mano Alvydas Nikžentaitis, žr. šio autoriaus *Nuo Daumanto iki Gedimino: Iki krikščioniškos Lietuvos visuomenės bruožai*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1996, p. 80, 87, 88.

kas Jurgis Butrimas, kurį Jonas Dlugošas apibūdino kaip daug laiko katalikiškoje Europoje praleidusi buklaus proto vyrą⁷. Tačiau iš to laikotarpio nieko panašaus į šią teoriją nežinome. Tai, ką turime, tėra Vytauto 1420 III 11 laiške-memoriale imperatoriui Zigmantui Liuksemburgiečiui išdėstyta Žemaitijos (ir Aukštaitijos) etimologija⁸.

Romėniškos kilmės teorijos veltui ieškotume XV a. vidurio Trum-pajame Lietuvos metraščių sąvade. Krokuvos universiteto profesorius Jonas iš Ludzisko savo sveikinimo kalboje, skirtoje į Lenkijos karalių sostą žengiančiam Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Kazimierui (1447) lietuvių iš romėnų taip pat nekildino⁹. Tenka pažymėti, jog pastaruoju metu Rovvellas visiškai pagrįstai dėl to kritikavo Ročka¹⁰, tačiau įdomu, kad pateikdamas didoką Jono iš Ludzisko prakalbos citatą, Kazimiero pasiuntinį Romos kurijoje Joną Ostrorogą jis vis dėlto ci-tuoti vengė.

Tuo tarpu Ostrorogo tezė, pareikšta 1467 m. Romoje, kad *Julia civi-tas* – tai Lietuvos sostinė Vilnius (*Julia > Vilna, Vilija*) neabejotinai

⁷ *Annales*, Liber XI et XII, Varsaviae: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2001, p. 67; Aleksander Brückner, *Starożytna Litwa*, Warszawa, 1904, p. 64–65. Jurgis buvo Vytauto maršalas, vėliau Švitrigailos patikėtinis (W. Semkowicz, „O litewskich rodach bo-jarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413”, in: *Lituanio-Slavica Posna-niensia. Studia Historica*, III, 1989, p. 69; *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*: Spisy, oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba, K_rnik: Biblioteka K_rnicka, 1994, nr. 480); spėjama ji studijavus Leipcigo universitete, žr.: Vaclovas Bir-žiška, *Lietuvas studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, Chicago: Lituanistiko instituto leidykla, 1987, p. 37.

⁸ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 528–529: „Sed quod terra Samaytarum est terra inferior ad terram Lythwanie, ideo Szomoyth vocatur, quod in lythwanico terra inferior interpretatur. Samoyte vero Lythwaniem appellat Auxstote, quod est terra superior respectu terre Samaytarum“ („Bet kadangi Žemaičių žemė yra žemiau negu Lietuvos žemė, todėl ir vadinama Žemaitija, nes taip lietuviškai yra vadinama žemesnė žemė. O žemaičiai Lietuvą vadina Aukštaitija, t.y. iš Žemaičių žiūrint, aukštesnė žemė“, Leono Valkūno vertimas). 1421 m. Jogailos ir Vytauto atstovų rašte popiežiaus įgaliotiniui kardinolui Gvilermui Filiastriui Žemaitijos pavadinimas interpretuojamas kaip „Žemesnioji Lietuva“, žr.: *Lietuvas TSR istorijos šaltiniai*, t. 1: *Feo-dalinis laikotarpis*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957, p. 93.

⁹ *Humanizm i reformacja w Polsce*: Wyb_r_zr_deł dla ćwiczeń uniwersyteckich, wydali I. Chrzanowski i S. Kot, Lw_w [i in.]: Ossolineum, 1927, p. 45–46.

¹⁰ Stephen C. Rowell, „Amžinos pretenzijos, arba kaip turime skaityti elitinę literatūra?“, in: *Seminarai*: straipsnių rinkinys, redagavo A. Jokubaitis ir A. Kulakauskas, Vilnius: Atviros visuomenės kolegija; Vyturys, 1998, p. 21; Marcelinas Ročka, *Mykolas Lie-tuvis*, Vilnius: Mokslo, 1988, p. 66–68.

liudija apie to meto mokytose galvose egzistavusias sąsajas tarp lietuvių ir romėnų¹¹. Kazimiero pasiuntinys tiesiai Vilniaus įkūrėjo neįvardija, tačiau numanu, kad tai – pats Julijus Cezaris. Ostrorogo žodžiais tariant, jis rėmėsi „lenkų analais“¹².

Tai, ką mes regime jo kalbos tekste, iš tiesų tėra pakoreguotas magistras Vincentas. Pasak *Chronica Polonorum* autoriaus, legendiniam (pramanytam) lenkų valdovui Lestekui III tris kartus sumušus Cezari, pastarasis su juo sudaręs sąjungą ir išstėkinęs už jo savo seserį Juliją, kuri brolio garbei savo įkurtuosius miestus pavadinusi Julijumi ir Julija. Po to Cezario iškviesta ji sugrįžusi Romon, o jos vietą užėmusi sugulovė, kuri apraizgiusi karalių meilės pinklėmis ir iš neapykantos varžovei pervadinusi minėtus miestus *Lubusz* ir *Lublin*¹³. XII–XIII a. sąvartoje rašęs Vincentas lietuvių nemini, Vilnius taip pat dar nebuvo patekęs į istorijos žemėlapius.

Kuo galima būtų aiškinti Ostrorogo elgesį? Jis buvo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio pasiuntinys, artimas jo patikėtinis ir politikos šalininkas. Reikėjo pristatyti ir LDK sostinę Vilnių. Ir čia, matyt, pravertė pastebėtos tam tikros romėnų ir lietuvių papročių bei kalbos paralelės. (Į jas pradėta kreipti dėmesį jau gerokai anksčiau – to liudinėkė yra Petrarco pastaba Vergilijaus kūrinii rankraštyje¹⁴, humanistinio išsilavinimo ragavusių asmenų – toks buvo ir Ostrorogas¹⁵ – šios sąsajos galėjo būti pastebimos,

¹¹ „Julius insuper Caesar tribus proeliis fusus cum hac foedus pepigit, in cujus signum datus erat pastoribus ejus locus – Julia civitas, quae nunc est Lituaniae caput.“ („Julijus Cezaris sumuštas trijuose mūšiuose su ja [Lenkija] sudarė sutartį, kurios patvirtinimui jos piemenims buvo perduota viena vieta – Julijos miestas, kuris dabar yra Lietuvos sostinė.“) – *Humanizm i reformacija*, p. 57; Ročka, *op. cit.*, p. 69. Pažymėtina, kad beveik po šimto metų (1553) Leipzigo, Krokuvos ir Vitenbergo universitetų auklėtinis Venclovas Agripa teigs, kad lietuvių protėviai iš Italijos atvykę vadovaujami Julijaus (*Oratio funebris de Illustrissimi Principis et Domini Domini Iohannis Radziuili Olicae et Nesnisi [sic!] Ducis, uita et morte, scripta a Venceslao Agrippa Lihtuano...*, [Vitebergae, 1553], lap. A 5 verso–A 6 recto). Tai dar vienas faktas pamastymams idėjų sklaidos ir Lenkijos-Lietuvos kultūrinių ryšių tyrėjams.

¹² „ego annales Polonorum volui recensere“ – *Humanizm i reformacija*, p. 57.

¹³ *Mistrza Wincentego Kronika polska*, oprac. B. Kürbis, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974, p. 89–90; *lubić* – lenkiškai: „mylėti“. Liublino toponimo kilmę žr.: K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, Wrocław [i in.]: Ossolineum, 1987, p. 133.

¹⁴ Stephen C. Rowell, „A pagan’s word: Lithuanian diplomatic procedure 1200–1385“, in: *Journal of Medieval History*, 18, 1992, 159–160; idem, „Amžinos pretenzijos...“, p. 15 (17 išnaša).

¹⁵ *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut“*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1965, t. 3, p. 63 (rašoma apie jo studijas Erfurto ir Paduvos universitetuose).

pagaliau Renesanso laikmečiu ryšiai su Antika tapo madinga tema; Dluogošas šias sąsajas įvardys *explicitē*¹⁶).

Šiuo požiūriu ypač svarbi Krokuvos universiteto studentų, profesūros ir absolventų terpė. Būtent XV a. antroje pusėje Vincento kronika nagrinėjama Krokuvos universitete¹⁷. Tuo metu čia pagausėja studentų iš LDK¹⁸. Būtent iš šio laikotarpio (1470) išlikusi žinia apie bakalaurą Stanislovą Lietuvį, turėjusį nuosavą kronikos egzempliorių¹⁹. Kronika interpretuojama ir, matyt, savaip papildoma, atsižvelgus į savus bei savos *natio* poreikius. Tai buvo įprastas dalykas²⁰. Deja, tokios to meto lietuvių pastangos nebuvo kaip nors užfiksuotos – bent jau mes nieko apie tai nežinome.

2. DLUGOŠO VERSIJA: VILNIAUS ĮKŪRĖJAS VILIJUS

Pirmasis eksplicitiškai teoriją pateikė Jonas Dluogošas. Jis atmetė Vincento prasimanytus apie tariamas lenkų protėvių kovas su Aleksandru Didžiuoju ir Cezariu. Ir neatsitiktinai: Ostrorogo kalba veikiausiai susilaukė motyvuoto atkirčio Italijoje, apie kurį, matyt, netrukus buvo sužinota ir Lenkijoje²¹. Dluogošas legendinį Krokuvos įkūrėją Grakchą

¹⁶ *Annales*, Liber X, Varsaviae: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985, p. 164–169.

¹⁷ Plg. Wladislaus Wisłocki, *Incunabula typographica Bibliothecae Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*, Cracoviae: Typis et sumptibus Universitatis Jagellonicae, 1900, p. 266.

¹⁸ Plg. Marcelinas Ročka, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 51; Waclaw Urban, „Lietuviai Krokuvoje nuo XIV a. pabaigos iki 1579 m.“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, Vilnius: Pradai, 2000, p. 424.

¹⁹ *Acta rectoralia almae universitatis studii Cracoviensis inde ab anno MCCCLXIX*, editionem curavit Wladislaus Wisłocki, t. 1, fasc. 1, Cracoviae, 1893, nr. 150; Waclaw Urban, Sigitas Lūžys, *Cracovia Lithuanorum saeculis XIV–XVI=Lietuvių Krokova XIV–XVI amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, nr. I 79–80. Faktą sureikšmina Tumelis, op. cit., p. 97, ir Ochmański, žr.: Jerzy Ochmański, „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku“, in: *Europa Orientalis: Polska i jej wschodni sąsiedzi od Średniowiecza po Współczesność*, [oprac.] Zbigniew Karpus [i in.], Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1996, p. 76. Stanislovas vėliau, 1475–1486 m., buvo Vilniaus kanauninkas, žr. Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 1972, p. 35.

²⁰ Plačiau šiuo klausimu žr. Henryk Samsonowicz, „Mnożenie się liczby królów, czyli o potrzebie historii legendarnej“, in: *Kultura staropolska – kultura europejska*, Warszawa: Semper, 1997, p. 53–56.

²¹ Jo nuorašas išliko Mogilos cistersų vienuolyne. – žr.: *Humanizm i reformacja*, p. 58.

(Kraķą) pavertė romėnu²², o Vilniaus ikūrėju pagal analogiją – Vilijū²³. Panašu į tai, kad Dlugošas koregavo Ostrorogą (tarkime, Livijaus istorijoje atradęs Vilijū). Svarbu tai, jog prie abiejų valstybių lopšio stovėjo romėnai. Abiem atvejais buvo pasitelkti romėniški vardai. Lenkų „istorijos tėvas“ Kraķą silogistiniais išvedžiojimais susiejo su žymiaisiais Romos respublikos veikėjais tribūnais broliais Tiberijumi ir Gajumi Grakchais. Kai dėl Vilijaus vardo, tai jis dažnai sumirga trečioje ir ketvirtoje Livijaus veikalo dekadose, o jų abiejų nuorašai su Dlugošo marginalijomis ir šiandien saugomi Krokuvos universiteto bibliotekoje²⁴.

Kas žinoma apie Vilijū giminę? Bene labiausiai joje pasižymėjo konsulas Publijus Vilijus Tapulas²⁵ (Livijaus minimas kaip P. *Villius* ar tiesiog *Villius*; konsulas, kaip žinia, buvo aukščiausias pareigūnas respublikos laikų Romos hierarchijoje). Šis asmuo garsėjo ne tiek kaip karvedys, kiek kaip sėkmingas derybininkas. Būdamas pretoriumi, 203 m. pr. Kr. į Siciliją nuplukdė ištisa laivyną²⁶, o 199 m. paskirtas konsulu vadovavo sausumos pajėgoms kare prieš Makedonijos karalių Filipą V²⁷. Vėliau veikė kaip diplomatas, daug keliavo: Sirijos valdovo Antiocho III valdose Efese buvo susitikęs su Hanibalu (priminsime, kad Romai sutriuškinus Antiochą žymiajam kartaginiečiui teko glaustis pas Bitinijos valdovą Prūsiją, iš kurio Dlugošas kildino prūsus – minėtą faktą istorikas nurodo savo veikalo II knygoje, taigi Hanibalo asmuo šiuo atveju tarsi būtų vienijantis). Žodžiu, konsulas Vilijus buvo tikrai galinti inspiruoti figūra.

²² *Annales*, Liber I et II, p. 123–127.

²³ Naujausiame *Analų* leidime yra apmaudi korektūros klaida – išspausdinta „Villy ducis“, nors originale yra „Villy [=Villij] ducis“. – *Annales*, Liber X, p. 168; *Analų* originalas (vadinamasis „autografas“) – Čartorijskių biblioteka, sign. 1306 III, lap. 1017 recto.

²⁴ Plg.: Maria Kowalczyk_wna, „Jagiellońskie rękopisy Liwiusza z marginaliami Janą Długosza“, in: *Eos*, vol. LVIII, z. 2, 1969/1970, p. 222–224.

²⁵ Ročka klydo, teigdamas, kad Romoje tokio asmens nebūta (idem, *Mykolas Lietuvis*, p. 74). Beje, panašiai apsiriko ir naujojo *Analų* leidimo parengėjai (*Annales*, Liber X, p. 345, komentaras 56). Įvairiais amžiais gyvenę Vilijai minimi ir kitų Antikos autorių – Cicerono, Horacijaus, Apiano, Valerijaus Maksimo ir Plutarcho, plačiau apie tai žr.: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*: Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa..., Bd. VIIIA, 2, München: A. Druckenmüller, 1958, skilt. 2160–2171 ir *Supplement*, Bd. XIV, 1974, skilt. 885–886.

²⁶ Liv. XXX 2, 2: „tredecim novas naves Villius secum in Siciliam duxit“.

²⁷ Tai galbūt paaiškintu, kodėl vėliau jį pakeitė Polemonas, Julijus etc.

Nemažas laiko plyšys Dlugošui nebuvo kliūtis (Grakchų atveju 300, Vilijaus – 100 ar 150 metų; Krako valdymą istorikas datavo „maždaug“ 400 m. pr. Kr., o Vilijaus vadovaujamų „italų ir romėnų“ atvykimą – Marijaus-Sulos ir Pompėjaus-Cezario kovų laikotarpiu, tvirčiau pasisakydamas už antrąjį, Pompėjaus–Cezario, kovų etapą²⁸). Taigi Vilijaus vardas nėra paprastas eponimas, padarytas vien iš Vilijos upėvardžio, bet veikiau sėkmingas Dlugošo atradimas.

Nepaisant gerai žinomo Dlugošo požiūrio į lietuvius iš aukšto, vis dėlto jis neturėjo tikslo visiškai sumenkinti Lenkiją valdžiusių Jogailaičių. Anot jo, lenkus valdo romėniška dinastija, tiesa, dar visai neseniai buvusi barbariška, neprilygstanti anksčiau valdžiusiai savai – lenkiškai²⁹. Prieštarungus vertinimus iš dalies lėmė sudėtingas santykis su valdovais lietuviais. Kaip opozicinio karaliaus valdžiai Olesnickių klano rėmėjui vienu metu jam teko nukentėti, kita vertus, jam teko pripažinti teigiamas Jogailos ir jo sūnaus Kazimiero savybes bei nuopelnus įveikiant Vokiečių ordiną ir susigražinant kadaise prarastas Pamario žemes. Istoriografija buvo politikos įnagis, ir Dlugošas tai suprato. Kaip mokslinių polinkių žmogų ji veikė humanistinė ideologija; pasak jo biografo anonimo, iš Italijos Dlugošas parsigabėjęs romėnų klasikų veikalų (nuorašų)³⁰.

Baigiant Vilijaus temą, būtina pažymėti, kad Krokovoje saugomuose Livijaus rankraščiuose Vilijus vadinamas Julijumi, Vilijumi ir net Tulijumi³¹. Pirmuosiuose Livijaus leidimuose šios klaidos išlieka – antai 1491 m. Venecijos leidime atitinkamose teksto vietose, kur kanoniniame Teubnerio variante kalbama apie Vilijų, šmėkščioja Julijaus vardas³². Ši aplinkybė mūsų išvados dėl romėniškos tariamo Vilniaus įkūrėjo vardo kilmės nesumenkina, tačiau leidžia naujai pažvelgti į Vilijaus virsmą Julijumi Venclovo Agripas „oracijoje“. Matyt, dera išvelgti ne vien šią metamorfozę padiktavusius ideologinius bei kultūrinius sumetimus, bet ir filologinius – juk pastarieji, kaip žinia, Renesanso epochoje buvo ne mažiau svarbūs; Venclovas Agripa, studijuodamas Krokuvos

²⁸ *Annales*, Liber I et II, p. 124; Liber X, p. 164, 167.

²⁹ Plg. *Annales*, Liber X, p. 155.

³⁰ „Vita Dlugossii“, in: *Joannis Dlugossii... Opera omnia*, cura Alexandri Przedziecki edita, Cracoviae: Typographia „Czas“, 1887, t. 1, p. XV.

³¹ Livius, *Ab Urbe condita libri XXI–XXX*, Jogailaičių biblioteka, sign. 522, lap. 110 recto, 110 verso; idem, *Ab Urbe condita libri XXXI–XXXII, XXXIV–XL*, Jogailaičių biblioteka, sign. 523, lap. 13 verso, 14 recto, 20 verso.

³² Livius, *Historiae Romanae decades*, Venetiis: [Matthias Capcasa], 1491, lap. B iiiii recto, c lxxiiii recto-verso. – Jogailaičių biblioteka, sign. Inc. 1181.

universitete, turėjo progą susipažinti su ten saugomais garsaus Romos istoriko rankraščiais; be abejo, jam buvo prieinami pirmieji Livi-jaus leidimai.

Norėtume akcentuoti štai ką: Ostrorogo kalba Romoje buvo pasakyta 1467 m., faktas apie lietuvi studentą, turėjusį nuosavą magistro Vincento kronikos rankraštį, mus pasiekė iš 1470 m., Dluogošas lietuvių kilmės iš romėnų teoriją pateikia savo *Analų* papildymuose, atsiradusiuose maždaug tarp 1466 ir 1480 m., t.y. jo mirties³³. Vienu laiku vykę įvykiai ilgainiui mus gali nuvesti ir prie reikšmingesnių išvadų.

II. KALIMACHAS, METRAŠČIAI, MIECHOVIETIS

1. KALIMACHAS IR GALIŠKOJI VERSIJA

Po garbiojo kanauninko keletą lietuvių kilmės versijų *Kardinolo Zbignevo Olesnickio gyvenime* (apie 1479–1480) pateikė Pilypas Kalimachas Buonaccorsis³⁴. Pasak šio Lenkijoje antruosius namus suradusio italų humanisto, prieštaravusio romėniškai lietuvių kilmei, pastarieji yra galų, į Europos nuošalę atvestų savo vado Lemonijaus (*duce Lemonio*³⁵) arba bosporėnų ainiai:

Res ipsa admonet, quia super eius gentis origine non consentitur, ut quae a diuersis dicuntur, in medium afferantur.

Geniem Lytifanam plerique ab Italia profectam dicunt, diuinantium magis more, quam eorum, qui asseuerationes suas certo aliquo argumento confirmandas putant. Probabiliusque coniectari uidentur illi, qui a Gallis oriundam credunt. Nam quo tempore Celtarum pars in Italiam transcendit, partem etiam duce Lemonio cum liberis atque uxoribus in Boreum Oceanum profectam dicunt extrema Europae occupasse...

³³ Dėl Dluogošo *Analų* chronologijos žr.: Wanda Semkowicz-Zarembina, *Powstanie i dzieje autografu „Annalium“ Jana Długosza*, Kraków, 1952, p. 49–61; Piotr Dymmel, „Uwagi nad historią tekstu w autografie *Annales* Jana Długosza“, in: *Venerabiles, nobiles et honesti: studia z dziejów społeczeństwa Polski sredniowiecznej*, [redakcja naukowa Andrzej Radziminski, Anna Supruniuk, Jan Wroniszewski], Toruń: Uniwersytet Mikolaja Kopernika, 1997, p. 467–476.

³⁴ *Vita et mores Sbignei cardinalis* datuojamas įvairiai, žr.: J. Tumelis, „Pilypo Kalimacho...“, p. 95.

³⁵ Lemonijus nemažiau fantastinė figūra nei Polemonas, apie tai žr. Tumelio komentarą *ibidem*, p. 100.

(Kadangi nėra vieningos nuomonės dėl šios [lietuvių] tautos kilmės, todėl čia verta išdėstyti, ką apie tai manė įvairūs žmonės.

*Dauguma tvirtina, kad toji gentis atėjo iš Italijos; tačiau šis įsitikinimas greičiau yra jokiais tikrais faktais neįrodytas prasimanymas. Kur kas teisingesnė atrodo prielaida tu, kurie lietuvius kildina iš galų. Jie sako, kad tuo metu, kai viena keltų dalis nuėjo į Italiją, kita dalis, vadovaujama Lemonijaus, kartu su vaikais ir žmonėmis pajudėjo Šiaurės Okeano link, užėmė Europos pakraščius...)*³⁶

Toks įvairių nuomonių pristatymas nėra paprasčiausias retorinis formalistinis gražbyliavimas. Kaip jau matėme anksčiau, svarstymų apie romėnišką lietuvių kilmę būta. Atmintina tai, jog Kalimachas buvo tampriai susijęs su intelektualine akademine Krokuvos terpe, kurioje tokių nuomonių egzistavimas yra savaiame suprantamas dalykas.

Vis dėlto *Gyvenime* neabejotinai diskutuojama su Dlugošu jo neįvardijant (o tam, matyt, turėta savų sumetimų). Užtenka palyginti abiejų autorių paliestus kultūrinius, papročių „parametrus“. Sutampa jų bent dešimt! – Kalba, šventos giraitės, gyvačių garbinimas, mirusiųjų kūnų deginimas, karyba, santuokos su giminaičiais, būsto ypatumai (gyvenimas su gyvuliais po vienu stogu, būsto viršuje palikta anga dūmams išeiti), pirtys, kumelių pieno pamėgimas. Visi tie dalykai Dlugošo aptariami pasakojimuose apie lietuvius, žemaičius ir prūsus³⁷.

Gališkosios kilmės versijos pėdsakų taip pat aptiktume ne vien *Gyvenime*. Užtektų prisiminti, jog garsioje XV a. Strasbūro Šv. Petro Jauėjo (St. Pierre le Jeune) bažnyčios freskoje įkandin antropomorfizuotų Europos valstybių pavidalų pavaizduota žingsniuojanti Lietuva įvardinta LITAVIA³⁸. O juk tai – vienas senųjų Galijos pavadinimų – taip šią šalį kadais vadino salų keltai³⁹! Iš Cezario raštų galėtume prisiminti *princeps Litavicus* – dažnai minimą galų vadą Litaviką⁴⁰.

³⁶ Tekstas iš: *Monumenta Poloniae Historica* = Pomniki dziejowe Polski, t. 6, oprac. przez lwowskie grono członków Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie, Kraków: Akademia Umiejętności, 1893, p. 243–244; jo vertimas – iš nurodytos Tumelio publikacijos, p. 98–99.

³⁷ *Annales*, Liber I et II, p. 215–218; Liber X, p. 164–169.

³⁸ *A History of Lithuania*, by Stephen C. Rowell, Reda Griškaitė, Gediminas Rudis, Vilnius: Inter se, 2002, il. p. 11.

³⁹ *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*: Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa..., Bd. 13¹, Stuttgart: J.B. Metzler, 1926, skilt. 743.

⁴⁰ *B Gall.*, VII, 37–40, 43, 67.

Šiuos pėdsakus leistų išvelgti ir poetinis lietuvių įvardijimas *litavi*⁴¹. Čia galėtume nurodyti Klemenso Janickio (1516–1542 ar 1543) *Lenkijos karalių gyvenimus*⁴², Jono Radvano *Radviliadą* ir kitus kūrinius (žinoma, dažniausiai šis gražus skambus žodis vartotas, nesigilinant į jo reikšmę Antikoje, arba turėta omeny mūsų nurodyta kitokia semantika). Toks įvardijimas Europos tautų Antikos autorių minimų etnosų vardais buvo visuotinai paplitęs – maskvėnai vadinti moskais (Mosci), rusėnai – rutenais (Rutheni), danai – dakais (Daci) ir pan.

Taigi Kalimachas šiuo atveju yra ganėtinai patikimas ir objektyvus autorius – net ir šiandienos mokslo požiūriu, nes pateikia kelias tarpusavyje konfrontuojančias versijas. Etimologijos jo nurodomos šios: Livonija iš Lemonijaus, lietuviai iš *litifa* ir iš *litus* (Lituanos a litore Oceani).

2. METRAŠTINĖS ETIMOLOGIJOS VINGIAI IR MOTIEJUS MIECHOVIETIS

Viduriniajame Lietuvos metraščių (kronikų) sąvade skaitome:

*Где ж одно княже римское именем Полемон, который же цесарю Нерону был кровный, забрался з жосою и з детми и з скарбы своими и подьданными своими с которым жо кн[я]жетем собралося пят. сот шляхты з жонами и з детми. и з многыми людми. [...] А с тыми шляхты чотыри были рожай навивишиие, именем Китоврасы Колюмны Рожы Оургы [...] и назвали тую землю словенским языком побережная⁴³ земля, а Литовьскимъ. языком назвали Жемоитская земля. [...] а в тот час где Керноус пановал на Завелеискои стороне, люди тыи его што за Велею посели, игырвали на трубах дубасных. и прозвал тот Керноус **берег** по вълоску. где ся люди его множатъ **литоус**. а труба **тоуба** и дал им имя литоустоуба⁴⁴. то пак про-*

⁴¹ Nors veiksmazodis *lito, litare, litavi, litatum* – „aukoti“, tad lietuviai būtų „aukotojai“, be abejo, turint omenyje jų pagoniškus atnašavimus. Šitoks etimologizavimas būtų visiškai atitikęs epochos dvasią, nors pastaroji prielaida, be abejo, tirtina papildomai. Atkreiptinas dėmesys ir į vokišką formą *Littau* – vokiškos Schedelio kronikos (1493) žemėlapyje (*LITTAV*) ir priede – Piccolominio *De Europa* vertime (*Littaw*, lap. CCCLXXVIII recto). – Hartmann Schedel, *Chronicle of the world: The complete and annotated Nuremberg Chronicle of 1493*, Köln: Taschen, 2001 (1493 m. leidimo faksimilė).

⁴² *Vitae Regum Polonorum elegiaco carmino descriptae*; išspausdinti jau po autoriaus mirties 1563 Antverpene, 1565 Krokuvoje. XVI–XVII a. Lenkijoje išėjo daug leidimų.

⁴³ Čia ir toliau visi pajuodinimai ir pabraukimai mūsų, išimtis – tekstas 74 išnašoje.

⁴⁴ Bychoveco kronikoje ši vieta atrodo taip: „y dał imia tym ludem swoim po łatine złozywszy bereh struboiu Listubania [akivaizdi korektūros ar perrašymo klaida, turė-

стые люди не вмели звати по латине. И почали звати Литва и от того часу панство Литовское почалося звати и множити от Жомоити.⁴⁵

(Ir kai susiruošė vienas romėnų kunigaikštis, vardu Polemonas⁴⁶, kuris buvo imperatoriaus Nerono giminaitis, su tuo kunigaikščiu susirengė penki šimtai bajorų su žmonėmis ir vaikais ir su dideliu skaičiumi žmonių.... O su tais bajorų buvo ketvertas iškiliausių giminių – Kentaurų, Kolonų, Rožių, Urgų. [...] Ir tą žemę praminė slaviškai pakrantės žeme, o lietuviškai Žemaičių žeme. [...] Tais laikais, kai Kernius viešpatavo Užnerio pusėje, jo žmonės įsikūrė už Neries. Jie grodavo ažuoliniais vamzdžiais, ir Kernius italų kalba pavadino krantą, kuriame žmonių vis daugėjo, lotyniškai litus, o vamzdžius tuba, ir praminė juos [tuos žmones] litustuba⁴⁷. O prasti žmonės nemokėjo lotyniškai ir ėmė vadinti Lietuva, ir nuo to laiko valstybė ėmė vadintis Lietuva ir plėstis nuo Žemaičių.)

Kelionės topikai esame paskyrę porą straipsnių⁴⁸, todėl čia daugiau liesime etimologijos dalykus. Pateiktose metraščio citatose yra dvi – Žemaitijos ir Lietuvos – etimologijos. Krantas akcentuojamas – jis paminiamas abu kartus. *Litustuba* atveju nesunkiai atpažįstama lietuviška lytis⁴⁹. Viena vertus, čia taip pat nesunkiai atpažįstame Pilypo Kalimacho užrašytą etimologijos variantą, pagal kurį Lietuvos vardas kildinamas iš kranto, *litus*, kita vertus, kaip teisingai pažymi Rowellas, čia taip

tų būti: *Litusbania*]“. – *Pomniki do dziejow litewskich*: pod wzgledem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, orcheograficznym i t.p., z różnych rękopisów zebrane... przez Teodora Narbutta, Wilno: Nakładem Rubena Rafalowicza, 1846, p. 3.

⁴⁵ Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению Императорскою Археографическою Коммиссиею, т. 17: *Западнорусские летописи*. С.-Петербург: Типография М.А. Александрова, 1907, skilt. 228–230. Cituojant rašyba kiek sumoderninta, virš eilutės iškeltos raidės surinktos stačiu šriftu.

⁴⁶ Rašome „Polemonas“, nes taip yra seniausią Viduriniojo sąvado redakciją atspindinčiame Krasinskių nuoraše. Vėliau išigali „Palemono“ forma.

⁴⁷ Bychoveco kronika: „ir sujungęs krantą su vamzdžiu, tuos savo žmones ėmė lotyniškai vadinti *Litusbania*“.

⁴⁸ „Apie kai kurias 1510 m. *Aleksandrijos* ir legendinės Lietuvos metraščių dalies sąsajas“, in: *Archivum Lithuanicum*, t. 5; „Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjų prototipai: Romėnai“.

⁴⁹ Plg. Rowell, „Amžinos pretenzijos...“, p. 13; Bychoveco kronika pateikia jau rafi-
notesni variantą *Litusbania* (< *Litustubania*), už jo aiškiai išnyra lotyniškoji *Lituania*, todėl kyla klausimas, ar tik nebus čia ranką pridėjęs vienas lotynintojų – Venclovas Mikalojaitis? Duomenis apie jo tikėtiną dalyvavimą surašant metraščius pateiksime kitoje vietoje.

pat esama Horacijaus poezijos aidu⁵⁰. Taigi metraščių variantas yra hibridinis.

Artimą santykį su Kalimacho tekstu galbūt taip pat liudija panašus Polemono ir Lemonijaus vardų skambesys, „titulas“ (plg. княже... *Палемон* ir *duce Lemonio*) bei moterų ir vaikų paminėjimas (*з жонами и з детми – cum liberis atque uxoribus*), nors pastarasis dėmuo yra gana universalus ir stačiai lauktinas tokio pobūdžio tekstuose, jo nėra Dluogošo-Miechoviečio⁵¹ pasakojime. Minėtinas net ir žodžio *vandenynas* (*море окян, Осеани*) pasitelkimas abiejuose tekstuose. Tiesa, metraščiuose pastebima etimologijos slinktis, nes Kalimachas mini vandenyno pakrantę; metraščiuose kalbama apie upių krantus. Štai Žemaitija, Pakrantės žemė, buvusi praminta ateivių, išikūrusių prie Dubysos, Nemuno ir Jūros upių, Lietuva gi savo vardą gavusi nuo (Neries) kranto ir vamzdžio (trimito) jungties.

Ši korekcija yra nesunkiai paaiškinama geopolitinėmis aplinkybėmis, mat Lietuva 1422–1561 m. valdė tik siaurą pajūrio ruoželį nuo Palangos iki Šventosios. Šis etimologizavimas kažkiek šlubuoja, yra nenuoseklus. Žemaitijos atveju apskritai neturime lotyniškos etimologijos. (Beje, „Pakrantės žemė“ lotyniškai taip pat būtų *litus*⁵¹. Tad *litus* ir dar kartą *litus*?). Vis dėlto dviejų pagrindinių Lietuvos dalių etimologija metraščių kūrėjams buvo fundamentaliai svarbi, kad jie ryžosi būti nenuoseklūs. Čia galima prisiminti seną lietuvių ginčą su kryžiuočiais dėl Žemaitijos. XVI a. pradžioje tos pretenzijos iš Prūsijos pusės tebebuvo reiškiamos⁵³.

Nežinia, ar surašant metraščius buvo siekta Vytauto laikų dokumentų – Rowellas pažymi Nemuno žiočių aprašymo panašumą viename 1418 m. rašte ir esančio metraščiuose⁵⁴. Tačiau tai visiškai tikėti-

⁵⁰ S.C. Rowell, *op. cit.*, p. 13; tai vienas išpūdingiausių šio mokslininko atradimų; keista, kad iki jo žymiosios Horacijaus giesmės, dedikuotos Mecenatui, eilutės prasprūdo pro tiekios lituanistų akis:

multos castra iuvant, et lituo tubae
permixtus sonitus bellaque matribus
detestata. (Hor. *Carm.* I,1, 23–25)

Daug ką žavi ragai karo stovyklose
ir trimitai skamba, motinų keikiami,
žavi mūšiai labai... (H. Zabulio vert.)

⁵¹ Motiejus Miechovietis savo *Traktate apie dvi Sarmatijas* (1517 m. išspausdintas Krokuvoje) ir *Lenkijos kronikoje* (1519 m. ten pat) pakartojo Dluogošo pasakojimą, išsamiau apie tai – toliau straipsnyje.

⁵² Kazimieras Kuzavinis, *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 493; Verg. *Aen.* IV, 212.

⁵³ Bronius Dundulis, *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, Vilnius: Mintis, 1971, p. 144–145.

⁵⁴ Stephen C. Rowell, *op. cit.*, p. 15.

na. Juk ir 1529 m. vedant sieną tarp Lietuvos ir Prūsijos vadovautasi 1422 m. Melno taikos nuostatais⁵⁵. Vargu, ar etimologijas galime paaiškinti Miechoviečio, Dlugošo įtaka. Beje, pastarasis taip pat galbūt sekė minėtu Vytauto memorialu – žymusis istorikas tokio pobūdžio šaltinius naudojo, mat 1464–1466 m. jam, kaip Lenkijos delegacijos nariui, derybose su Ordinu teko ginti jos teises į kai kurias šio užimtas teritorijas ir nuodugnai susipažinti su ankstesnių bylinėjimusi medžiaga. 1414–1418 ir 1420–1423 m. procesuose, kaip žinia, lietuviai ir lenkai veikė iš viena, tik pirmiesiems pavyko išsikovoti teises į Žemaitiją, o antriesiems į Pamarį – ne.

Metraštininkų mintijimo eiga galėtų pavaizduoti tokia schema:

„Pakrantės žemė“ (Žemaitija, [Litus]) → Litus + tuba (Lietuva).

Taigi, „Lietuva prasidėjo iš Žemaičių“. Regis, tai nėra vien tik kai kurių didikų genealogijos dalykai, o vėlgi Lietuvos teisių į Žemaitiją gynimas – juk metraščiuose analogiškai ginamos jos teisės į Rusiją nuo Rusijos ir Lenkijos pretenzijų. Turint omeny XVI a. pr. egzistavusį Maskvos ir Prūsijos kryžiuočių aljansą⁵⁶, toks spėjimas neatrodo iš piršto laužtas. Metraščio teiginius galėjo padiktuoti pasakojimo logika.

Italų humanisto pateiktos kilmės versijos metraštininkų, be abejo, turėjo būti atmetos kaip neprestžinės. Tai, kad jos, kad ir likusios rankraštyje, turėjo būti žinomos Lietuvos intelektualams, veik neabejotina. Kalimacho kelionės į Vilnių, jo bendravimas su lietuviais, kaip antai, su Alberto Goštauto dėde Vilniaus prepozitu Jurgiu Goštautu yra jau seniai istoriografijos nušviesti faktai⁵⁷.

⁵⁵ [Maciej Dogiel], *Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, Vilnae: In typographia... Collegii Vilmensis Scholarum Piarum, 1758, p. 207; [idem], *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae...*, t. 4, Vilnae: Ex typographia... Collegii C.C.R.R. Scholarum Piarum, 1764, p. 258. Bronius Dundulis, *op. cit.*, p. 151.

⁵⁶ Apie jį žr.: Bronius Dundulis, *op. cit.*, p. 144–145; Александр Зимин, *Россия на пороге нового времени: (Очерки политической истории России первой трети XVI в.)*, Москва, Мысль, 1972, p. 179, 187, 188, 198–203.

⁵⁷ Władysław Semkowicz, „Gasztold Jerzy“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948–1958, p. 298. Apie kalimachiškiosios teorijos sklaidą tarp jo pažįstamų asmenų bylotų Krokuvos universiteto profesoriaus, besilankiusio taip pat ir Vilniuje, Jono Ursino epistolografijos vadovėlyje *Modus epistolandi* (Niurnbergas, 1495/1496) vietoj *Lituania* vartojama forma *Litiphania* – tariamai Vilniuje rašytame laiške Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro sekretoriui Vaitiekui iš Brudzevo; laiškas, galimas daiktas, yra fiktyvus, nes jame sekama F. Filelfu, be to, jo turinį sudaro besaikis minėto valdovo šlovinimas – žr.: Jan Ursyn z Krakowa, *Modus epistolandi...*, ed. L. Winniczuk, Wrocław: Ossolineum, 1957, p. 72–78, 199.

Dabar palyginimui pasitelkime Miechoviečio *Traktato* (1517) tekstą:

[1] *Aiunt autem vetustiores et antiquitatum relatores, quod quidam Italici, propter Romanorum dissensiones deserentes Italiam, ingressi sunt terras Lithuaniae et nomen patriae Italia, genti vero Itali, indiderunt; quae per posteros terra Litalia gens Litali \ littera praeposita coepit nuncupari. Ruteni autem et Poloni, eorum vicini, maiorem immutationem facientes usque in hodiernam dieni terram Lithuaniam, gentes vero Lithuanos appellant.*

[2] *Hi primum condiderunt oppidum Vilno elevationis poli 57 graduum, et ex nomine ducis Vili, quocum illas regiones ingressi sunt, Vilno vocaverunt, fluminibus quoque circa ipsum fluentibus Vilia et Vilna ex eiusdem ducis nomine indiderunt nomina.*

[3] *Samagithiam autem de suo sermone sic nominarunt, quod lingua eorum terra inferior sonat.*

[4] *Aliqui autem, ignari historiae, a lituo, quod est cornu et tuba venatorum, eo quod regio illa piures venationes exerceat, Lithuaniam appellare voluerunt, quod ad effectum, non ad historiae originem spectat.⁵⁸ (176).*

([1] Senesnieji ir senovės autoriai pasakoja, kad kažkokie italai, dėl romėnų nesutarimų palikę Italiją, atvyko į Lietuvos žemes ir davė joms tėvynės vardą Italija, o gentį pavadino italais. Vėliau ši žemė, pridėjus raidę "l", ėmė vadintis Litalija, o gentis – litalais. Jų kaimynai rusėnai ir lenkai padarė dar didesnę pakeitimą ir ligi šių dienų žemę vadina Lithuania [Lietuva], o žmones – Lithuani [lietuviais]⁵⁹.)

[2] Pirmiausia jie įkūrė Vilniaus miestą (poliaus aukštis ten 57 laipsniai) ir pagal kunigaikščio Vilijaus vardą, kurio vadovaujami į šiuos kraštus atvyko jį pavadino Vilniumi, o aplinkui jį srūvančioms upėms pagal to paties vado vardą davė Vilijos ir Vilnios vardus.

[3] Žemaitiją gi jie sava kalba taip vadina todėl, kad jų kalba tai reiškia žemutinį kraštą.

[4] Kai kurie, neišmanantys istorijos, sumanė Lietuvos vardą kildinti iš lituus, tai yra iš vamzdžio ir medžioklės rago, nes tame krašte daug medžiojama, tačiau tai sietina ne su istorijos pažinimu, bet su efekto vaikymusi.)

⁵⁸ *Tractatus de duabus Sarmatiis...*, II, 1,2; cituojama pagal: Матвей Меховский, *Трактат о двух Сарматиях*, введение, перевод и комментарии С.А. Аннинского, Москва-Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1936, p. 176. Miechoviečio kronikos (1519) tekstas skiriasi tik nereikšmingomis stilistinėmis smulkmenomis.

⁵⁹ Iki šios vietos Eugenijos Ulčinaitės vertimas, toliau – mūsų.

Miechovietis atpasakoja Dlugošą⁶⁰, nuo savęs pridėdamas tik [4] punktą ir Vilniaus koordinatę. Savo ruožtu tuos pačius struktūrinius elementus aptinkame metraštyje, t.y.: 1) Žemaitijos ir Lietuvos etimologija 2) itališkumą 3) pasakojimą apie romėnų atvykimą 4) labai panašią, Horacijaus eilute grindžiamą etimologiją. Metraštinis variantas prasmės požiūriu nuo Horacijaus teksto yra labiau nutolęs. Jis gautas Miechoviečio užrašytą etimologiją „sukryžminus“ su kalimachiškąja.

Beje, *no вълоску (itališkai)* nėra kokia nors klaida⁶¹ – tai metraščių šaltinių *Itali / Italic*; lenkiškuose XVI a. pradžios tekstuose⁶² *ziemia Włoska* vadinama Antikos laikų Italija. To meto istorinės lingvistikos lygį gerai parodo Dlugošo užrašyta ir Miechoviečio propaguota *Litalia* versija⁶³, kurios metraščiuose jau nematome. Šia prasme ypač išimintinas Michalono Lietuvio sakiny: „rusėnų kalba svetima mums, lietuviams, t.y. italams kilusiems iš italų kraujo“ (idioma Ruthenum alienum sit a nobis Lituani, hoc est, Italianis, Italico sanguine oriundis)⁶⁴. Idomus taip pat yra *Кернус – Cornus* sąskambis. *Кернус литус* iš *cornu lituo?* (be abejo, turint omeny ir tai, kad Kernius – vedinys iš Kernavės vietovardžio)⁶⁵.

Metraščiuose periferinius Italijos gyventojus keičia tikri romėnai, kurių vadas Polemonas – paties Nerono giminaitis, o jo palyda, kaip

⁶⁰ *Annales*, Liber X, p. 164–168.

⁶¹ Plg.: Stephen C. Rowell, *op. cit.*, p. 13.

⁶² Kaip antai 1510 metų *Aleksandrijoje*.

⁶³ Ja, kaip netrukus matysime, kartoja popiežiaus Igaliotinis Zacharijas Ferreris, o XVII a. pradžioje sukritikuos kitas atvykėlis iš Italijos Aleksandras Guagninis.

⁶⁴ Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius...=Michalonis Lituani De moribus Tartarorum, Litanorum et Moscorum...*, Vilnius: Vaga, 1966 (orig. ca. 1550), p. 23 (orig.), 49 (vert.); plg. p. 24 (orig.), p. 50 (vert.). Michalono Lietuvio traktate akivaizdi Dlugošo-Miechoviečio recepcija; ją M. Ročka aiškina ideologine autoriaus pozicija.

⁶⁵ Plg. J.L. Decijų: *a Lituo, quod cornu fignificat* (idem, *Contenta: De vetustatibus Polonorum, liber I...* Craccouiae: Opera atq[ue] industria Hieronymi Vietoris chalcographi, 1521, p. XXXV). „Barbariškuose“ varduose ieškoti lotyniškų šaknų buvo įprasta. Palyginimui, anot Dlugošo, pirminė autentiška lotyniška Krokuvos pavadinimo forma *Graccouia* (nuo Grakcho) vėliau pakitusi i *Cracouia* – *Annales*, Liber I et II, p. 109. Skaitytojo humanisto požiūrių i metraščių etimologiją gerai atskleidžia *Pasikalbėjimo lenko su lietuviu* tekstas, kuriame ji išnagrinėjama, be to, praturtinama dar viena šlovinga aliuzija i Romos pontifikų lazda, pasinaudojant antrąja žodžio *lituus* reikšme. Tokio tipo semantiniai žaidimai Renesanso epochoje buvo itin mėgiami, apie tai plačiau žr.: Михаил Соколов, *Вечный Ренессанс: Лекции о морфологии культуры Возрождения*, Москва: Прогресс-Традиция, 1999.

pabrėžtinai nurodoma – „iš aukščiausių Romos giminių“⁶⁶. Šiuo atveju turbūt imanoma išvelgti net *translatio imperii* idėjos požymių – bent jau kultūrinėje plotmėje; kad panašių aspiracijų būta, turbūt liudija 1525 m. Goštauto memorialo žodžiai, jog Kazimiero Jogailaičio laikais LDK vadinta „antrąja Graikija“⁶⁷. Šiaip jau noras būti Romos paveldo dalininku buvo visiškai natūralus ir „teisėtas“ – jį puoselėjo mažne visi artimesni ir tolimesni kaimynai – lenkai, vengrai, čekai, neminint jau vokiečių ar prancūzų; jis ikūnytas tų tautų istoriniuose tekstuose. Neabejotina, kad daugiau ar mažiau, vienu ar kitu pavidalu ši tradicija metraštininkams buvo žinoma ir teikė papildomą akstiną savu būdu emancipuoti lietuvių tautą.

Metraštinė etimologija, kaip matėme, yra „tauri“ – Miechovietis iškart demaskuoja tokio tipo, tiesa, pirmapradėje, iki metraščius surašant atsiradusioje etimologijoje buvusį retorinį triuką. Tačiau šis Horacijaus poezijos aidas metraščių tekste poetinio intarpo, kokį matome Dlugošo ir Miechoviečio kronikų pasakojimuose apie lietuvius⁶⁸, funkcijos, regis, neatlieka, arba tą funkciją atlieka minimaliai. Vis dėlto metraštininkų mokytumą jis neabejotinai demonstruoja.

Beje, pristatydamas tą pirmapradę etimologiją Miechovietis neatsitiktinai mini Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje pamėgtas medžiokles. Ši detalė rodo etimologijos autoriaus (ar autorių) sumanumą – viena vertus, medžioklių motyvas yra Horacijaus odeje, kita vertus, gerai žinoma, kad Lietuvos didieji kunigaikščiai iš tiesų jas mėgo⁶⁹. Viduramžių ir Naujųjų laikų sankirtoje medžioklė buvo vienas prestižiškiausių valdovo užsiėmimų, jo nevengė net supasaulėje Bažnyčios hierarchai imtinai iki popiežių⁷⁰.

⁶⁶ Plačiau apie tai žr. mūsų straipsnyje „Vėlyvųjų metraščių veikėjų prototipai: ‘Romėnai’“. Laimingai metraštininkų atrastas Nerono giminaitis Ponto karalius Polemonas keičia Vilijų, kuris su valdančia Julijų-Klaudijų dinastija nesigiminiavo. Antra vertus, metraštininkai „žinojo“, kad Vilnių įkūrė Gediminas.

⁶⁷ *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 46. Apie įvairius Romos imperijos perkėlimo, paveldėjimo idėjos aspektus žr. Жак Ле Гофф, *Цивилизация средневекового Запада*, Москва: Прорпеец, 1992, p. 161–162. Šiuo klausimu labai platų kontekstą, deja, ne itin sustruktūrintu pavidalu pateikia M. Ročka (*op. cit.*, p. 55 ir t.) ir plg. netiesiogiai su juo polemizuojančio Rovvello nuomone. – *idem, op. cit.*, p. 24.

⁶⁸ Apibūdinant lietuvių pagonybę, cituojama Verg. *Eccl.* 2, 60.

⁶⁹ Zenonas Ivinskis, „Medžioklė senovės Lietuvoje“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 18, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1959, p. 114.

⁷⁰ Literatūrinį to meto Europos kontekstą žr. Benediktas Kazlauskas, „Mikalojus Husovianas ir jo ‘Giesmė apie stumbrą’“, in: Mikalojus Husovianas, *Giesmė apie stumbrą*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 12.

Šis elementas metraštiniam variante išnyksta, tačiau jis pasirodo tekste kitur – kunigaikščiai įkuria miestus bemedžiodami. Vis dėlto tas pasirodymas veikia yra sąlygotas minėto bendro sociokultūrinio fono.

Taigi, to kas išdėstyta, užtenka suabejoti istoriografijoje egzistuojančia schema: metraščiai → Miechovietis⁷¹, juo labiau visiškai atmetina schema: metraščiai → Dlugošas → Miechovietis⁷².

Jaso tyrimai parodė, kad vėlyvieji metraščiai sietini su Alberto Goštauto (m. 1539) vardu. Verifikuodamas minėto mokslininko tezes šio straipsnio autorius priėjo panašių išvadų. Išsamesni topikos tyrimai atskleidė, kad 1) metraščiai negalėjo atsirasti anksčiau nei 1510 m. ir kad 2) jie buvo sukurti po 1518 IV 18 (išimtis nebent galėtų būti seniausia, Krasinskių nuorašo atspindima redakcija). Kiti, netiesioginiai argumentai verstų sieti Viduriniojo sąvado surašymą su 1522 m. ar net kiek vėlesne data, t.y. su Goštauto įkopimu į politinės valdžios Olimpą⁷³. Visa tai neprieštaruoja anksčiau šiame straipsnyje išdėstytiems išvadoms.

Miechoviečio užrašytas versijas, tik be jo išsakytos kritikos *Palaimintojo Kazimiero gyvenime* pakartoja popiežiaus Leono X legatas Zacharijas Ferreris⁷⁴. Tai suprantama, nes rašoma lietuviams ir lietuviškai dinastijai, siekiama teigiamoje šviesoje parodyti šventojo gyvenimą.

⁷¹ Rimantas Jاسas, „Bychovco kronika ir jos kilmė“, in: *Lietuvos metraštis: Bychovco kronika, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jاسas, Vilnius: Vaga, 1971, p. 30, išn. 30.*

⁷² Eugenija Ulčinaite, „Lietuvos vardo kilmės aiškinimas XVI–XVII amžiaus raštuose“, in: *Archivum Lithuanicum, t. 2, 2000, p. 53.*

⁷³ Išsamia argumentacija pateikiame straipsniuose: „Vėlyvųjų metraščių veikėjų prototipai: ‘Romėnai’“ ir „Apie kai kurias 1510 m. Aleksandrijos ir legendinės Lietuvos metraščių dalies sąsajas“.

⁷⁴ *Vita beati Casimiri confessoris ex serenissimis Polonię regibus, et magnis Lituanię ducibus clarissima reuerendissimo patre d[omi]no Zacharia Ferrerio... [Cracouiae: Apud dominum Joannem Haller, 1521], lape Aij verso skaitome: „ex italis quondam plurimi in magni Pompeij partes declinantes longe antea colonijs, & nomine illūtrant“, C-C verso:*

Regij q[uo]q[ue] fuerint parentes:	Namq[ue] vulgari serie loquendi
Inclytum culmen tamen e supremis	Qui petuerunt ea tecta clari
Antea longe ducibus recepit	Nomen heroes itali dedere
Litalianis.	Gentibus illis.

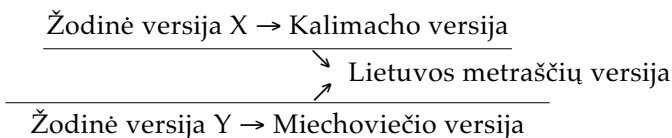
Et licet quisq[ue] a litui frequentis
More contendat Lituaniamq[ue]
Stare, nil obstat: pia gens, & alta
Sanguine Rome ét.

Ferreris, regis, entuziastingai priėmė itališką kilmės versiją: savo knygelėje jis rašo apie „Lietuvą ar veikiau Litalianiją“ (*Lituania _eu potius Litaliana*)⁷⁵, o lietuviai jam ne tik *lituani*, bet ir *litaliani*.

Knygelėje nurodyta, esą jos tekstai parašyti Vilniuje⁷⁶. Tačiau iš tikrųjų ji užbaigta ne čia, nes joje legatas kalba apie savo buvimą Lietuvoje kaip apie įvykusį faktą⁷⁷. Literatūroje teigiama, kad *Gyvenimą* Ferreriu padėję parašyti Lietuvos pareigūnai⁷⁸, nors šiuo atveju *padėję*, matyt, negalėtų reikšti daugiau nei informacijos teikimą, kadangi Zacharijas pats buvo gerai plunksnos amatai įvaldęs asmuo⁷⁹. Miechoviečio frazė kitoje *Traktato* vietoje, kad lietuviai, prūsai, jotvingiai ir latviai didžiuojasi sava kilme iš italų⁸⁰, deja, mums taip pat nieko nepasako apie šios teorijos paplitimą tarp tuometinio lietuvių elito, nes žodžio „didžiuojasi“ (*jactat*) atsiradimą akivaizdžiai padiktavo stilistiniai sumetimai. Mums rūpimu klausimu nauja nebent tiek, kad Miechovietis šiek tiek modifikuoja Dluogošo pateiktą baltų kalbų charakteristiką ir ją papildo. Pasak jo, šiose kalbose yra lotyniškų žodžių.

Kol kas nepavyko aptikti akivaizdžių tiesioginio *Analų* panaudojimo metraščiuose ženklų. Tuo tarpu Miechoviečio kronika jau seniai išaiškinta kaip vienas svarbesnių Plačiojo sąvado šaltinių. Kiek kebliau yra Viduriniojo sąvado atveju. Mat iškalbingiausias sutampančias vietas rasime ir *Analuose*.

Metraščiuose pateiktos Lietuvos vardo etimologijos kilmę galėtume pavaizduoti šia schema:

Pompėjų šiame kontekste mini Dluogošas, Miechovietis – ne. Taigi be pastarojo galėjo būti pasitelktas ir Dluogošo rankraštis, arba kas nors turėjo apie tai papasakoti. „Kas nors“ galėjo būti ir Lietuvos pasaulietiniai ar dvasiniai vadovai, su kuriais Ferreriu teko bendrauti. Kuris Miechoviečio veikalų buvo panaudotas, nesiimame spręsti.

⁷⁵ *Ibidem*, Aij verso.

⁷⁶ *Ibidem*, lap. Cvij.

⁷⁷ *Ibidem*, lap. Bij.

⁷⁸ Marcelinas Ročka, *Mykolas Lietuvis*, p. 75.

⁷⁹ Apie jį, jo išsilavinimą ir literatūrinę veiklą žr. Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius; Kaunas: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1993, p. 62–63 ir toliau.

⁸⁰ „hoc linguagium de Italia iactat sese advenisse“. – *Tractatus...*, II, I, 3.

Abi žodinės versijos gyvavo Krokuvoje, jų ištakos – Antikos paveldas. Lenkijos sostinėje buvo pajėgi intelektualinio elito terpė – universiteto studentų, absolventų ir profesūros.

Kalimacho *daugelis* verčia manyti, kad Dlugošas nebuvo teorijos autorius. Viena tikra, kad jis pirmasis ją užrašė. Užrašyta ji buvo, kaip minėta, maždaug 1466–1480 m. Nežinia, kiek tuo metu lietuvių kilmės versijų egzistavo (šiaip ar taip Kalimachas jau žinojo ir kitas). Galimas daiktas, kad Dlugošas pasirinko tik vieną. Tuo metu Krokuvoje pagausėja studentų iš LDK⁸¹.

Universitete skaitomas, nagrinėjamas Vergilijus, Ovidijus, Horacijus, Stacijus⁸². Iš istorinės literatūros – magistras Vincentas, Livijus, Daretas, Rolevinckas, Baltramiejus Anglas⁸³. O jų veikaluose apstu mitų apie trojėnų migraciją ir Romos valstybės įkūrimą. Tuo pačiu metu Europoje „atrandamos“ ir vis populiareja valstybių sąsajos su Roma pasirenkant pagal poreikius respublikos ar imperinę tradicijas.

Metraščių romėnai bėga tarsi Enėjo ar Bruto vedami trojėnai. Jie taip pat pasiekia *krantą*⁸⁴ (*kranto* elementas neabejotinai svarbus visuose šiuose poetiniuose kelionių ir geografiniuose aprašymuose, tad Kalimacho užrašytosios etimologijos *a litore* genėzė yra aiški⁸⁵). Krantas

⁸¹ Duomenis apie įsimatrikuliavusius asmenis žr.: Vaclovas Biržiška, *Lietuvos studentai...*, p. 39–40; Jerzy Ochmański, *Dawna Litwa: Studia historyczne*, Olsztyn: Pojezierze, 1986, p. 132.

⁸² *Liber diligentiarum facultatis artisticae Universitatis Cracoviensis*, pars I (1487–1563), ed. W. Wisł/ / ocki, Cracoviae: Sumptibus Academiae Litterarum, 1886, *passim*, žr. rodyklę p. 367, 369, 372, 373; Kazimierz Morawski, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków: Z drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900, t. 2. Beje, tai buvo ir mokykliniai autoriai – Krzysztof Stopka, *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średnio-wieczu: Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1994, p. 152–154. Apie šių autorių kultą Viduramžiais ir Renesanso epochoje žr. Clive Staples Lewis, *The Discarded Image: An Introduction to Medieval and Renaissance Literature*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, p. 29 ir toliau.

⁸³ Dėl Livijaus, Dareto, Baltramiejaus Anglo ir Rolevincko veikalų Krukovos profesorių bibliotekose žr. W. Wisłocki, *Incunabula typographica...*, p. 152, 198, 200, 273, 291, 422. Daretą tarp kitų autoritetingų istorikų savo *Analų* prartyje mini Dlugošas – *Annales*, Liber I et II, p. 52. Dėl Livijaus istorijos nagrinėjimo universitete žr. *Liber diligentiarum...* p. 16, 139, 372, dėl magistro Vincento ir Baltramiejaus Anglo veikalų pasitelkimo universiteto profesūros kalbose – Maria Kowalczyk, *Krakowskie mowy...*, p. 78, 92; taip pat žr. 17 išnašą.

⁸⁴ Plg. Verg. *Aen.* I, 1–3; VII, 124, 198; Bartholomaeus Anglicus, *De proprietatibus rerum*, XV, 14.

⁸⁵ Į šio topo svarbą Motiejui Strykovskuii atkreipia dėmesį E. Ulčinaitė („Lietuvos vardo kilmės aiškinimas XVI–XVII amžiaus raštuose“, p. 56). Pastarasis šiuo atveju yra patikimas tyrėjo sąjungininkas, nes priklausė tai pačiai tradicijai kaip ir Lietuvos metraščiai.

antikinėje poezijoje pakylėtas į metaforos lygmenį įgyja simbolio kokybę. Visa tai svarbu, kai kalbama apie universitetinę terpę, kurioje lotyniškosios poezijos studijos buvo vienas kertinių mokymo proceso ramsčių.

Natūralu, kad šioje akademinėje terpėje ima fermentuotis įvairios idėjos. Ši terpė yra mišri – studentai ne tik iš Lenkijos, Lietuvos, bet ir kitų Europos šalių. Ypač daug buvo vokiečių, kildinusių save iš trojėno Antenoro ir vengrų, laikiusių save Atilos hunų ainiiais (tą taip pat reikia turėti mintyje, kai kalbame apie metraščių chronologinius atskaitos taškus⁸⁶), čia taip pat žinių sėmėsi Egipto princesės Skotos palikuonys škotai. Pastaroji iš savo krašto jūromis laivu nuplaukusi į Britų salas⁸⁷.

Na, negalėjo lietuviai nemėginti šalinti savo atsilikimo nuo kitų Europos tautų, kildinusių save iš senovės herojų. Beje, atvykėliai iš LDK kalbiniu požiūriu taip pat nebuvo vieningi: nors dauguma buvo iš etniškai lietuviškų sričių⁸⁸, juos jungė visų pirma valstybinis identitetas. „Lietuvis“ Adomas iš Katros (Vilniškis) 1488–1489 m. Krokuvos universitete dėstė Horacijų⁸⁹; kaip liudija dokumentai, tą patį turėjo daryti dar vienas magistras iš Lietuvos, Bernardas Vilniškis, tačiau nedėstė (1490 m. įrašas⁹⁰). Nurodytina tai, kad abu šie vyrai vėliau buvo Vilniaus kanauninkai, o Adomas – didžiųjų kunigaikščių Aleksandro ir Žygimanto II sekretorius ir žymus diplomatas, su misijomis lankęsis Lenkijoje, Rusijoje ir Livonijoje⁹¹.

⁸⁶ Kaip žinia, Bychoveco kronika prasideda Atilos siautėjimo vaizdais; Alberto Goštauto raštininkai ir potencialūs talkininkai surašant metraščius Venclovas Mikalojaitis ir Martynas Turas veikiausiai studijavo Krokuvoje.

⁸⁷ Pasak kitos legendos versijos, 1320 m išdėstyto škotų deklaracijoje popiežiui, jų protėviai iš Skitijos (Scythia=Scotia) keliavę jūra, praplaukę Heraklio stulpus ir išsilai-pinę Ispanijoje; po to jie pasiekę žemę Vakaruose [t. y. Škotija], kurioje gyveną iki šiolei.

⁸⁸ Žr. V. Biržiška, *Lietuvos studentai...*, p. 39–43.

⁸⁹ *Liber diligentiarum...*, p. 7, 8; Jan Fijałek, „Kościół rzymsko-katolicki na Litwie: Uchrześcianienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypospolitej“, in: *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa [i in.]: Gebethner i Wolff, 1914, p. 172; Fryderyk Papée, „Adam z Wilna“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1935, p. 21.

⁹⁰ *Liber diligentiarum...*, p. 15; Waclaw Urban, Sigitas Lūžys, *Cracovia Lithuanorum saeculis XIV–XV*, p. 74–75, nr. 171.

⁹¹ Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie...*, p. 36, 39; Egidijus Banionis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI amžiais*, Vilnius: Diemedis, 1998, p. 177, 179, 180, 208, 278, 281.

Šia proga norėtuši atkreipti dėmesį į komentuotą Horacijaus poezijos leidimą. Jame žodis *lituo*, aiškinamoje frazėje pirmasis, surinktas didžiosiomis raidėmis – LITVO (galima skaityti dvejopai: *lituo* ir *lit-vo*)⁹². Savaime kyla klausimas, ar negalėjo būtent spausdintas variantas paskatinti panašios etimologijos. To įrodyti neįmanoma, nebent būtų atrastas kokio nors lietuvių šviesuolio rankraštis, kas išties vargiai tikėtina, ar Horacijaus poezijos egzempliorius su atitinkama marginalija, tačiau atkreipsime dėmesį, jog ankstyviausi šios etimologijos variantai žinomi iš XVI a. pradžios. Komentaras yra štai toks:

LITVO tube. aeneam tubam pyseus tyrrhenus inuenit. Nam //lituus equitum est in curuus. Tuba // vero peditum est et directa. Oui[dius]. Non tuba directi non [a]eris cornua flexi: // („[...] Vario trimitas išrastas Pisėjo Tirėniečio. Raitelių ragas yra išriestas. O trimitas pėstininkų yra ir tiesus. Ovidijus: Nei trimito tiesaus, nei rago varinio lenkto“⁹³.)

Netiesiogiai šią hipotezę paremtų Bernardo Wapowskio poemėlė *Panegyris*, kuri pasirodė Jano Laskio 1515 m. Romoje išleistoje įvairių poetų eilių rinktinėje, šlovinančioje 1514 m. pergalę prie Oršos (*Carmina de memorabili cede Scismaticorum*)⁹⁴. Wapowskis apdainuodamas lietuvių ir lenkų, vadovaujamų etmono Konstantino Ostrogiškio, pergalę sako: *Inducas fortes Lituos socia arma Polonis // Juncta sodalitis pectora*

⁹² Horacij flacci Uenufimi. Poete lirici opera cu[m] quibusdam Annotat[i]o[n]ib[us]. Imaginibusq[ue] pulcherrimis. aptifq[ue] ad Odaru[m] conce[n]tus [et] fente[n]tias, Argentinae: Ioha[n]nis Reinhard... Gürninger [sic!], 1498, f. A2 recto (LMAB egzempliorius, sign. I-38). Tai nėra pirmas komentuotas leidimas. Reikėtų palyginti su ankstesniais – XV a. 9–10 dešimtmečių. Antai, galima įsitikinti, kad 1482 m. Florencijos leidimo komentarai yra analogiško pavidalo – dviejų šio leidimo puslapių su *Ars poetica* eilutėmis reprodukcija (Brown universiteto bibliotekos JAV egzempliorius su Torquato Tasso įrašais) žr. „Focus on the John Hay Library“, No. 6, <http://www.brown.edu/Facilities/University-Library/lib/hay/focus/horace/>. Bibliografinių žinytų duomenimis, tokio tipo komentuoti Horacijaus leidimai pasirodė 9 deš. pradžioje ir ėjo vienas po kito, daugiausiai Italijoje. Mūsų atveju turbūt svarbu tai, kad jie iš karto išstūmė nekomentuotus. – Ludovicus Hain, *Repertorium bibliographicum [...]*, vol. 2, pars 1, Tubingae: Typis Hopferi de l’Orme, 1831, p. 89; Frederick R. Goff, *Incunabula in American Libraries*, New York: The Bibliographical Society of America, 1964, p. 310.

⁹³ Ov. *Met.* I, 98.

⁹⁴ Bernardi Vapowski de Radochonice Panegyris, in: *Scriptores rerum Polonicarum*, t. 2, Cracoviae: Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis, 1874, p. 347–353; *Bibliografia literatury polskiej...*, t. 3, p. 373.

*fida bono. Plg.: Nunc vates merito validos celebrate Polonos // Nec Litwana cohors praetereunda venit*⁹⁵. Identiškai 1516 m. lietuvius įvardija Jonas Vislicietis – „Lituos“⁹⁶. Tai poetinis įvardijimas, kuris naudojamas lygiagrečiai labiau įprastam „Lithuani“ – taip, kaip jau anksčiau anksčiau mūsų minėtas „Litavi“. Apskritai daugybė raštijos faktų liudytų, kad lotyniškoje Lietuvos vardo formoje Lit(h)uania bent jau Lenkijoje buvo tariama ne „u“, bet „v“⁹⁷.

Be abejo, reikėtų dar patyrinti ankstyvuosius Horacijaus leidimus, tačiau svarbu yra tai, kad tokio tipo komentarai pasirodė XV a. 9 dešimtmetyje ir chronologiškai jie įsiterpia tarp Dlugošo, Kalimacho veikalų ir Miechoviečio darbų. Tai sutampa su Horacijaus eilute pagrįstos etimologijos pasirodymu laike, vadinasi patvirtina mūsų prielaidą, kad tokio tipo leidimai išties galėjo padėti jai atsirasti. O tai tarsi būtų dar vienas etimologijų kūrimo etapas – jau po Dlugošo ir Kalimacho.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Apskritai XV–XVI a. sandūros raštijoje galima stebėti etimologijų „sprogimą“. Lietuvos ir lietuvių etimologijų ir etnogenezės aiškinimų užderėjo gerokai gausiau nei kaimyninių kraštų – Lenkijos ir Rusijos⁹⁸. Galima teigti, kad Lietuva šiuo požiūriu yra savotiškas fenomenas Europos kontekste. Lietuvių sukurta imperija amžininkams imponavo, ir magėjo paaiškinti jos kilmę (nors jau buvo prasidėjęs jos saulėlydis, ir tai buvo daroma *ex post*, ir ideologizuotai-anachronistiškai: Miechovietis savajame *Traktate* ją pavaizduoja su Vytauto laiku

⁹⁵ *Scriptores rerum Polonicarum*, p. 350, 347.

⁹⁶ Jonas Vislicietis, *Prūsų karas=Bellum Prutenum*, parengė ir išvertė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mintis, 1997, p. 14.

⁹⁷ Užtenka užmesti akį į Dlugošo kroniką ar XV–XVI a. dokumentus, kuriuose labai dažnai rašoma *Lit(h)wania*. Plg. Zigmo Zinkevičiaus nuomonę dėl lotyniškos formos slaviškos kilmės (idem, *Lietuvių kalbos istorija*, t. 2, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 10–11). Nors galėjo pasitaikyti ir kitokio tarimo atveju – plg. jau minėtą *Litusbania* etimologijos variantą Bychoveco kronikoje. Tarimo klausima pastaruoju metu yra užaštrinusi Ulčinaitė (eadem, „Lietuvos...“, p. 52, 57–58).

⁹⁸ Įvairias alternatyvias to meto lietuvių kalbos kilmės teorijas pastaruoju metu sėkmingai tiria Pietro U. Dini, žr. jo „Paläokomparativismus und das Baltische: Bericht über die Erforschung der früheren baltischen Linguistik“, in: *Florilegium Linguisticum: Festschrift für Wolfgang P. Schmid zum 70. Geburtstag*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1999, p. 63–86; idem, „Dar kartą apie lietuvių romėniškosios kilmės teoriją: lingvistinė valakiškojo varianto samprata“, in: *Archivum Lithuanicum*, t. 5, 2003, p. 195–207.

sienomis); jei galėtume kliautis Goštautu, valdant Kazimierui Jogailaičiui, Lietuva netgi vadinta „antrąja Graikija“. Kita vertus, lyginant su kitomis Europos valstybėmis, ji buvo naujas, tad ganėtinai menkai žinomas darinys – savotiška *terra nova*.

Pasižiūrėkime, kas yra etimologijų pateikėjai. Tai – Dluogošas, Kalimachas, Miechovietis, Decijus, metraštininkai, Erazmas Stella, Simonas Grunau, Bernardas Wapowski. Kaip matyti, tai vėlgi daugiausia su Krokuvos akademine terpe susiję žmonės. Jų kūryba sutampa su Krokuvos universiteto klestėjimu XV a. antroje–XVI a. pirmoje pusėje. Kaip tik tuo metu fiksuojamas Lietuvių studentų „atplūdis“, suintensyvėję Vilniaus ir Krokuvos kultūriniai kontaktai, galima kalbėti apie paspartėjusį Lietuvos europėjimą. Lietuvos ir Lenkijos unija skatino lenkų elito susidomėjimą Didžiąja Kunigaikštija. Šie sutapimai savotiškai paaiškina etimologijų ir apskritai etnogenetinių teorijų kūrimo intensyvumą, tuo tarpu analogiški procesai kituose kraštuose, kaip taisyklė, buvo labiau iššęsti laike.

Su jau minėta Krokuvos terpe buvo susiję jau minėti Vilniaus kanaaninkai Stanislovas ir Adomas iš Katros, Goštauto giminaitis Paulius Alšėniškis, neminint jau kitų žinomų vardų ir, be kita ko, Goštauto raštininkai Venclovas Mikalojaitis ir Martynas Turas, jam dirbę apie tą laiką, kai buvo kuriami Lietuvos metraščiai; na, o kažkoks Alšėniškio vaidmuo šiuo atveju taip pat yra tikėtinas.

Veikiausiai Krokuvos universiteto auklėtinių magistrų ar bakalaurų išmokslintas buvo ir pats Lietuvos kancleris. Kol kas apie jo studijas patikimų duomenų nėra, galimas daiktas, jos apsiribojo tik namų mokymu, nors, tarkim, yra žinoma, kad Goštauto seneliai ir veikiausiai tėvas buvo minėtos akademinės institucijos globėjai.

Kalbant apie metraščių *origo gentis* versiją labai svarbi aplinkybė buvo pakankamai gausaus kultūrinio elito atsiradimas, tai, kad LDK vadovybės priešakyje stoji plataus akiračio gabus ir ambicingas kancleris, suvokęs valstybės istorijos poreikį ir gebėjęs mobilizuoti savo aplinką jį patenkinti.

VIETOJE *POST SCRIPTUM*: LIETUVOS METRAŠČIAI IR VENGRŲ KRONIKOS

Pabaigai norėtume pažymėti, kad esama įdomių mūsų metraščių sąsajų su vengrų kronikomis. Jų visų dėl vietos stokos čia nevardinsime, apsiribosime tik vienu epizodu. Vengrams atvykus į Panoniją,

kraštas jiems, be abejo, „labai patikęs“, ir jų vadas Arpadas atlikęs ritualą: pasėmęs ragu Dunojaus vandens, jį iškėlęs ir maldavęs Dievo, kad ši šalis vengrams amžinai tektų: „Arpad uero cum luis de aqua danubii **cornu** implens || & ante o[mn]es hungaros fup[er] illud **cornu** om[n]ipotentis dei cleme[n]tia[m] || rogauit: ut dominus eis ter-ram imperpetuu[m] co[n]cederet“⁹⁹.

Šiame epizode akivaizdi simbolinė, „inauguracinė“ rago funkcija. Vengrų kronikos, bent jau inkunabulų pavidalu, Krokuvoje buvo priei-namos¹⁰⁰. Metraštininkus, o gal tik *Lituo tuba* etimologijos kūrėjus ga-lėjo sudominti ne vien vengrų kilmės aprašymai (priminsime, kad iki 1526 m. Vengriją valdė Jogailaičiai), bet ir šiose kronikose minimas Atilos hunų žygis per Lietuvą ir jų kovos su prūsais ir lietuviais.

Iteikta 2004 m. liepos 28 d.
Parengta 2004 m. rugsėjo 6 d.

⁹⁹ *Chronica Hungarorum, impressa Budae 1473...*, Buda Pestini; Viennae: Ranschburg, 1900 (1473 m. leidimo faksimilė), lap. [10]; epizodas pakartotas 1488 m. Brno išleistoje kronikos versijoje, parengtoje Jono iš Turieco (Thuroczó): *Chronica Hungarorum*, Ciuitate Brune[n]si: [Conradus Stahel et Matthias Preinlein], 1488, lap. d verso (Čartorijskių bibliotekos egzempliorius, sign. Inc. 136 III).

¹⁰⁰ Šiuo metu Čartorijskių bibliotekoje saugomos tiek 1473 m. Budos, tiek 1488 m. Brno išleistos XV a. vengrų kronikos versijos; pastaroji – su XVI a. pradžios (?) skaitytojų įrašais; jos kolofone – ranka rašyta XV–XVI a. sandūros Lenkijos įvykių kronika. Minėtina ir tai, kad Jono iš Turieco versija buvo vienas Miechoviečio šaltinių (Матвей Меховский, *Трактат*, p. 221, 230 ir t.)